

Słowa kluczowe: bioetyka, ks. Stanisław Warzeszak, teologia moralna, etyka odpowiedzialności

Keywords: bioethics, fr. Stanisław Warzeszak, moral theology, ethics of responsibility

Ks. Józef Warzeszak

PAPIESKI WYDZIAŁ TEOLÓGICZNY W WARSZAWIE
COLLEGIUM JOANNEUM

WKŁAD KS. STANISŁAWA WARZESZAKA (1958-2017) W ROZWÓJ POLSKIEJ BIOETYKI

Ksiądz Stanisław Warzeszak uzyskał tytuł naukowy profesora nauk teologicznych w 2010 r. Wcześniej habilitował się z teologii moralnej ze specjalizacją bioetyki (2004 r.). Doktorat z teologii ze specjalizacją z bioetyki napisał w 1991 r., a z filozofii – również z tej specjalizacji – w 2000 r. Magisterium i tzw. licencjat kanoniczny napisał z teologii moralnej. W ciągu swego życia opublikował 7 książek, 93 artykuły naukowe, 16 recenzji naukowych, 54 artykuły popularno-naukowe, 25 artykułów popularnych. Niemal wszystkie omawiały zagadnienia moralne z punktu widzenia filozoficznego lub teologicznego. Niemniej jednak uważam, że wiodącym tematem jego pracy twórczej była bioetyka, o czym czytelnik może się przekonać po lekturze artykułu oraz po zapoznaniu się z całością jego bibliografii opublikowanej na stronie PBN po jego nazwiskiem i pod tytułem „Publikacje” Ks. prof. P. Góralczyk SAC jest zdania, że ks. Stanisław „wypracował własną definicję bioetyki, jako etyki odpowiedzialności za życie”. Zatem słuszne wydaje się przedsięwzięcie, by ukazać, co wartościowego wniósł on w tę dynamiczną i wciąż się rozwijającą naukę, jaką jest bioetyka. Podstawą będą oczywiście prace ks. Stanisława, ale też teksty recenzji jego rozprawy habilitacyjnej i profesorskiej, a przy tej okazji całego jego dorobku naukowego, zachowane w jego komputerze, a niektóre opublikowane w czasopismach naukowych.

Na pierwszym etapie swej pracy naukowej zajmował się personalizmem w wydaniu szkoły lubelsko–krakowskiej (K. Wojtyła, T. Styczeń, A. Szostek). Napisał pracę magisterską dotyczącą pojęcia godności osoby ludzkiej, przedstawioną jako magisterska na KUL, a później licencjacka pod kierunkiem ks. prof. Bogusława Inlendera. Później gruntownie ją przepracował i przedstawił w Paryżu jako pracę licencjacką z filozofii (Warzeszak, *Autoprezentacja*, s. 1)¹. W tych pracach nie chodziło mu o samo opisanie godności, lecz o implikacje etyczne i metodologiczne, a więc o sposób budowania etyki godnościowej (Bortkiewicz, *Recenzja*, s. 5). W ten sposób położył podwaliny pod dalsze swe badania. Personalizm będzie dla niego azymutem w jego badaniach bioetycznych; będzie oceniał poszczególne działania bioetyczne w odniesieniu do godności osobowej człowieka.

BIOETYK ZAANGAŻOWANY

Jak sam mówi w wywiadzie, jego zainteresowania bioetyką wzięły się z tego, że już jako młody człowiek interesował się medycyną. Kiedy został skierowany na specjalistyczne studia z teologii moralnej na KUL, postanowił realizować swe zamiary, prowadząc badania bioetyczne. Umożliwiły mu to studia doktoranckie odbyte w Département d'Éthique Biomédicale du Centre Sèvres, pod kierunkiem dyr. Patrick Verspieren, gdzie zgłębiał zagadnienia z zakresu bioetyki, zwłaszcza inżynierii genetycznej (Warzeszak, *Autoreferat*, s. 2–3). Zaowocowało to napisaniem pracy doktorskiej z tej dziedziny, o czym będzie mowa nieco później. Dążąc do jak najszerszego zapoznania się z problematyką bioetyczną, wystarał się o stypendium w Homeland Foundation (New York), które umożliwiło mu pobyt w USA w The Pope John XXIII Medical-Moral Research and Education Center w Boston–Braintree (Mass) oraz w The Hastings Center w New York–Briarcliff Manor (NY). Owocem tych badań była rozprawa *Les enjeux du génie génétique. Articulation philosophique et éthique des modifications génétiques de la nature*, przedstawiona w Pontificia Università della Santa Croce w Rzymie, do uzyskania stopnia doktora filozofii. Aby nie zamykać się jedynie na zebranych materiale do pracy doktorskiej, ale także zdobywać najświeższą wiedzę od najwybitniejszych znawców tej dziedziny, brał aktywny udział w sympozjach międzynarodowych, m.in. w Bostonie: *XX World Congress of Philosophy* (1998) (zwłaszcza w sekcji etycznej, sprawozdanie w WST 11/1998, 416–424); w Rzymie: *Humanae vitae 20 anni dopo* (Università Lateranense, Roma 1988); *Radici della Bioetica* (Polic-

1 Całość publikacji ks. Stanisława Warzeszaka jest dostępna w wersji elektronicznej na stronie PBN, w artykule pod tytułem: *Publikacje*, a także częściowo drukowana w WST 13(2000), 410-414 oraz WST 23/1(2010), 540-546.

linico Gemelli, Roma 1996); *Aspetti del dibattito etico contemporaneo* (Pontificia Università della Santa Croce, Roma 2005), *Ontogenesi e vita umana* (Congresso STAQ '07, Roma 2007); *La coscienza Cristiana a sostegno del diritto alla vita* (Pontificia Accademia pro Vita, Roma 2007), *Accanto al Malato inguaribile e al Morrente: Orientamenti etici e operativi* (Pontificia Accademia pro Vita, Roma 2008); *Intention di E. Anscombe e rinnovamento della psicologia morale* (Pontificia Università della Santa Croce, Roma 2008).

Ponadto uczestniczył w niektórych zjazdach polskich teologów moralistów oraz sympozjach KUL i ATK/UKSW, kilkakrotnie wygłaszając na nich odczyty lub glossy w dyskusji. Wygłosił m. in. referaty: na sympozjum sekcji teologii moralnej UKSW w 2007 r.: *Czy chrześcijanie powinni się lękać postępu bio-techno-medycznego* (SThV 45/2007/ nr 2, 185–196); na dorocznym zjeździe Stowarzyszenia Moralistów Polskich w 2008 r.: *Sakramentalne podstawy rodziny jako Kościoła domowego* (*Teologia i moralność*, 2008); na sympozjum Instytutu Jana Pawła II w 2008 r.: *Demokratyczna kultura śmierci?* (w: *Ewangelia życia a utylitaryzm w nauczaniu Jana Pawła II*, Warszawa: Instytut Jana Pawła II 2008, 45–57); na sesji naukowej w Wyższym Seminarium Duchownym Królowej Apostołów w Sankt Petersburgu: *Современные проблемы биоэтики* (2004); na sympozjum Instytutu Filozofii oraz Instytutu Ekologii i Bioetyki UKSW w 2005 r.: *Ontologiczne podstawy prawa naturalnego* (WST 21/2008, 199–212); na sesji naukowej w Seminarium Duchownym w Sankt Petersburgu w 2004 r. – referat w języku rosyjskim: *Клонирование человека* (Радуга 3/2008, 19–25) na sesji naukowej Warszawskiego Towarzystwa Teologicznego w 2007 r.: *Współczesne interpretacje prawa naturalnego i ich znaczenie dla etyki prokreacyjnej*.

Prowadził badania naukowe w zakresie bioetyki, hermeneutyki filozoficznej i teologicznej, etyki biblijnej oraz etyki odpowiedzialności. Udzielał wielokrotnie wywiadów transmitowanych w TVP i Polsat, w programach: Wiadomości, Interwencje, Między Niebem i Ziemią, wypowiadał się na tematy bioetyczne dla prasy i radia, brał udział w debatach radiowych. Wygłaszał referaty na konferencjach różnych organizacji społecznych i katolickich – Akcji Katolickiej, Katolickiego Stowarzyszenia Lekarzy itd. Wygłaszał okolicznościowe konferencje dla różnych środowisk kościelnych, zakonnych i świeckich na tematy bioetyczne, ale także ogólnoteologiczne i moralne. Stworzył kompletną bazę bibliograficzną z teologii moralnej i etyki, w tym również bioetyki, dostępną w internecie: www.uksw.edu.pl. Liczy ona 40 tys. rekordów. W latach 1991–1992 należał do zespołu redakcyjnego czasopisma etyczno-medycznego *Medicus*. Od 2007 r. był członkiem Rady Programowej kwartalnika *Życie i Płodność*.

WYKŁADOWCA BIOETYKI

Po obronie pracy doktorskiej na Instytucie Katolickim w Paryżu (24 VI 1991) i po powrocie do kraju został zatrudniony od nowego roku akademickiego na stanowisku adiunkta w Papieskim Wydziale Teologicznym w Warszawie, Sekcja św. Jana Chrzciciela. W podległych mu instytucjach wykładał w różnych okresach teologię moralną fundamentalną i różne działy teologii moralnej szczegółowej, w tym także bioetykę. W podległym Wydziałowi Wyższym Metropolitalnym Seminarium Duchownym w Warszawie wykładał teologię moralną fundamentalną, teologię moralną szczegółową, w tym sakramenty i bioetykę. Prowadził także seminaria naukowe i ćwiczenia z teologii moralnej. W ramach zaocznych studiów teologicznych PWTW i Prymasowskiego Instytutu Życia Wewnętrznego prowadził wykłady z teologii moralnej fundamentalnej, z całości teologii moralnej szczegółowej, etyki filozoficznej oraz seminaria naukowe. Od roku akademickiego 1996/1997 wykładał teologię moralną szczegółową (Sakramenty, Cnoty, Etyka społeczna, Etyka życia małżeńskiego i Bioetyka) i prowadził seminarium magisterskie w Wyższym Seminarium Duchownym w Grodnie na Białorusi, a od roku akademickiego 2000/2001 wykładał także teologię moralną szczegółową (bioetykę i etykę życia małżeńskiego) w Wyższym Seminarium Duchownym w St. Petersburgu w Rosji. W roku akademickim 1997/1998 podejmował również zajęcia zlecone w ATK – Instytut Studiów nad Rodziną (z teologii moralnej sakramentów i z bioetyki fundamentalnej). Od 1998 r. prowadził wykłady z etyki życia małżeńskiego w Archidiecezjalnym Studium Życia Rodzinnego. Dla tegoż studium przeprowadził dwa kursy bioetyki w 2000 r. Od 1 października 2005 r. został zatrudniony na Wydziale Teologicznym UKSW w Warszawie, gdzie prowadził zajęcia z teologii moralnej szczegółowej (teologia moralna życia osobistego), katolickiej nauki społecznej, etyki filozoficznej oraz wykład monograficzny i seminarium naukowe dla specjalizacji teologicznomoralnej. Od 1 października 2007 r. kierował Katedrą bioetyki i ekoteologii na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Choć w pracy dydaktycznej zajmował się głównie zagadnieniami z zakresu teologii moralnej szczegółowej, takimi jak: etyka małżeńska, bioetyka, sakramenty i cnoty oraz teologią moralną fundamentalną, to jednak na seminariach naukowych podejmował szczegółowe problemy bioetyczne: eutanazja, zapłodnienie *in vitro*, kultura śmierci, encykliki Jana Pawła II, etyka odpowiedzialności, klonowanie, inżynieria genetyczna, ojcostwo. Owocem tych seminariów były niekiedy publikacje.

ROZPRAWY BIOETYCZNE

Doktorat z teologii

Kryteria personalistyczne odkryte na początku swych studiów specjalistycznych z teologii moralnej na KUL miał okazję zastosować na gruncie etyki inżynierii genetycznej, pisząc rozprawę z teologii moralnej pod kierunkiem Xawiera Thévenot SDB na Wydziale Teologicznym Instytutu Katolickiego w Paryżu. W pierwszej jej części ukazał tło naukowe, filozoficzne, etyczne i społeczno-prawne debaty związanej z inżynierią genetyczną. Opracowanie tych zagadnień odsłoniło przed nim głęboki kryzys wartości, godności i statusu osoby ludzkiej. W celu przeciwstawienia się temu kryzysowi postulował, by przywrócić świadomość, że człowiek posiada moralną wartość jako podmiot i przedmiot w zakresie inżynierii genetycznej. Wskazywał, że fundamentem etyki postępu naukowego jest teologia człowieka i stworzenia oraz wynikający z niej szacunek dla zamysłu stwórczego Boga oraz integralności człowieka.

W kolejnej części pracy przeprowadził ocenę moralną zastosowania inżynierii genetycznej w odniesieniu do bytów organicznych, czyli tzw. biotechnologii, a następnie w relacji do człowieka, czyli tzw. terapii genowej. W ocenie tej posłużył się znanymi z kazuistyki regułami działania, takimi jak: zasada podwójnego skutku, całości, mniejszego zła. Nie ograniczając się jednak do tego, zaproponował nowe zasady etyczne, takie jak zasada solidarności, odpowiedzialności i ostrożności. Uwzględnianie ich pozwoliłoby kontrolować zastosowanie inżynierii genetycznej dla dobra człowieka, jednocześnie szanując jego godność i nadprzyrodzone powołanie. Proponując szczegółowe rozwiązania, starał się wydobyć sens ludzki i nadprzyrodzony tej praktyki, jaką jest inżynieria genetyczna, nie odrzucając jej a priori ze względu na możliwość nadużyć. Do argumentów personalistycznych dołączył metodę hermeneutyczną, która pozwoliła mu na interpretację konkretnych sytuacji stosowania inżynierii genetycznej w ścisłym odniesieniu do godności osoby ludzkiej. Z tej pracy opublikował 5 artykułów.

Doktorat z filozofii

Ksiądz Stanisław nie poprzestał na obronie pracy doktorskiej z teologii. Rozpoczęte studia z filozofii w Paryżu chciał uwieńczyć doktoratem. Służyły temu roczne studia w Rzymie na Uniwersytecie Papieskim Świętego Krzyża, a następnie przygotowanie rozprawy pod kierunkiem prof. Angela Rodrigez Luño oraz jej obrona w 2000 r. Tematem tej pracy również była inżynieria genetyczna, lecz rozpatrywana w aspekcie filozoficznym i etycznym. W pierwszej części przedstawił debatę nad inżynierią genetyczną prowadzoną przez środowiska naukowe, filozoficzne, etyczne oraz społeczno-polityczne. Analiza tej debaty ukazała, że nie

dokonał się w niej żaden istotny przełom moralny w stosunku do stanu sprzed dziesięciu lat. Pojawiło się natomiast w niej dążenie do osłabienia świadomości zagrożeń z nią związanych. Dlatego ks. Stanisław podjął gruntowną krytykę niektórych tendencji patrzenia na postęp inżynierii genetycznej, takich jak utylitaryzm, utopizm, redukcjonizm. Jedynie postęp, jaki dokonał się w dziedzinie legislacji, ks. Stanisław uważa za element pozytywny. Jako etyk dostrzegł konieczność wypracowania filozoficznych i etycznych kryteriów umożliwiających prowadzenie racjonalnej praktyki inżynierii genetycznej. Opierając się na przedstawionych kryteriach oceny moralnej działań biotechnologicznych, zaproponował wyważone możliwości ich zastosowania przy uwzględnieniu zasad ostrożności, solidarności i odpowiedzialności (Graczyk, *Ocena*, s. 8)².

W drugiej części rozprawy wykazał swą dużą kreatywność intelektualną, wyrażającą się w tym, że rozwinął bardzo gruntownie kosmologiczne, metafizyczne i hermeneutyczne aspekty genetycznej modyfikacji natury, w tym także człowieka. To pozwoliło mu na wypracowanie trzech najważniejszych kryteriów filozoficznych, którymi należy się kierować w genetycznej modyfikacji natury: jedność bytu, jego tożsamość i integralność.

W trzeciej części dysertacji przeprowadził analizę samej struktury aktu technicznego, opierając się na podstawowych elementach aktu ludzkiego, pokazując, w jakim stopniu staje się on aktem etycznym. Następnie zaproponował zasady etyczne regulujące działania w zakresie inżynierii genetycznej, ze szczególnym naciskiem na ich charakter personalistyczny (owoc studiów personalizmu) i roztropnościowy.

Rozprawa nie jest jakimś fragmentarycznym ukazaniem zagadnienia, lecz stanowi całościowe ujęcie filozoficznych i etycznych aspektów prowadzenia manipulacji genetycznych. Opiera się na najnowszej światowej literaturze przedmiotu. Praca została tak wysoko oceniona, że wyróżniono ją do publikacji w naukowej serii akademickiej. Została opublikowana w całości (Warzeszak, 2001) oraz w trzech artykułach. Zarówno w pracy doktorskiej z teologii, jak i z filozofii, zastosował szeroko metodę korelacji, która pozwala interpretować doświadczenie człowieka na gruncie praktyki inżynierii genetycznej w ścisłym powiązaniu z ludzką godnością i wartościami moralnymi. W ten sposób wypracował metodę hermeneutyki personalistycznej, w której najważniejszym kryterium interpretacji jest godność osoby ludzkiej. W późniejszych badaniach o charakterze kazuistycznym proponował tzw. personalizm prudencjalny, który zakłada, że obok rozważań nad środkami prowadzącymi do osiągnięcia słusznego celu należy brać pod

2 Recenzja ta została opublikowana w nieco skróconej formie w SThV 75(2005) nr 3.

uwagę godność osoby i realizację jej powołania. W ten sposób ks. Stanisław wziął udział w odnowie kazuistyki na gruncie bioetyki, dzięki oparciu jej na fundamencie personalistycznym i metodzie pracy hermeneutycznej (Graczyk, *Ocena*, s. 4).

Habilitacja

Kiedy pisałem pracę licencjacką z filozofii, mój promotor, francuski jezuita Xavier Tilliette, wyraził się kiedyś niepocholebnie o filozofii amerykańskiej: „A, Jankesi nie mają żadnej filozofii”. Kiedy to powtórzyłem bp. prof. Bronisławowi Dembowskiemu, bardzo się zdenerwował, gdyż on przez rok przebywał w Stanach Zjednoczonych i później w Polsce opublikował wiele artykułów poświęconych uprawianiu filozofii w USA i Kanadzie. Pisząc o tym, chcę wskazać, że nie wszyscy francuscy filozofowie podzielali opinię X. Tilliette’a. To właśnie J. Greisch zainteresował ks. Stanisława filozofią amerykańskiego, a przynajmniej uprawiającego w Ameryce, filozofię Hansa Jonasa. Stanisław zebrał jego bibliografię, uporządkował chronologicznie i wydał we francuskim tłumaczeniu jego dzieła *Das Prinzip der Verantwortung*. Zaczął studiować propozycje Jonasa dotyczące zasady odpowiedzialności w odniesieniu do inżynierii genetycznej. U Jonasa odkrywał pewne inspiracje, które wykorzystywał w publikacjach na temat filozofii techniki, klonowania. Ponadto odkrywał filozoficzne źródła etycznego kryzysu współczesności, zwłaszcza w odniesieniu do życia w świecie.

Postęp naukowy i techniczny ostatnich dziesięcioleci umożliwił panowanie już nie tylko nad materią martwą, lecz także ożywioną, zdobywając władzę nad życiem, lecz często bez poczucia odpowiedzialności za nie. Dokonało się to w czasie, gdy cywilizacja zachodnia pozostaje najwyraźniej obciążona nihilizmem, którego przejawem jest obojętny, a nawet negatywny stosunek do życia. Magisterium Kościoła w encyklice *Evangelium vitae* nazywa to wprost swoistą kulturą śmierci. W tej sytuacji ks. Stanisław postanowił zbadać możliwość przewyciężenia wspomnianego stanu ducha za pomocą etyki odpowiedzialności H. Jonasa i filozofii bytu. Zajął się tymi zagadnieniami w rozprawie habilitacyjnej (Warzeszak, 2003) i profesorskiej. Przyświecał mu ambitny cel, jakim była próba wypracowania intelektualnych, tj. filozoficznych, a następnie teologicznych narzędzi, które posłużyłyby do przewyciężenia nihilizmu we współczesnej cywilizacji Zachodu, przejawiającego się ze szczególną mocą w odniesieniu do życia (tenże, *Autoprezentacja*, s. 1). Obiecująca pod tym względem jawiła się mu zasada odpowiedzialności jako imperatyw bezwarunkowej ochrony życia zagrożonego przez cywilizację technologiczną. Ksiądz Stanisław nie poprzestał na zaprezentowaniu myśli Jonasa, lecz zaproponował etykę życia, opartą na fundamencie ontologii organizmu, metafizyki i teologii stworzenia. Pod tym względem opracowanie to

tak dalece wykracza ponad myśl H. Jonasa, że recenzent, ks. profesor Z. Sareło, miał wątpliwości, czy to jest myśl Jonasa, czy też habilitanta (Sareło, *Ocena*, s. 6). Habilitant bowiem starał się konfrontować Jonasa etyczną teorię odpowiedzialności z klasyczną teorią prawa naturalnego i relacyjną koncepcją człowieka, która jest praktycznie nieznaną Jonasowi. W ten sposób ks. Stanisław poszukiwał równowagi między popularnym ekocentryzmem a krytykowanym powszechnie antropocentryzmem. Do osiągnięcia tego celu rozwijał Jonasową koncepcję zasady odpowiedzialności za życie, badał możliwości jej zastosowania w etyce życia i proponował sposoby jej dopełnienia za pomocą myśli etycznej i teologii moralnej. Filozoficzne przesłanki miały służyć w tej pracy za podstawę wypracowania teologiczno-moralnej koncepcji etyki życia. A zatem opracowana w habilitacji etyka H. Jonasa odpowiedzialności za życie nie jest prostym wprowadzeniem jej do współczesnych sporów o etykę życia, ale ks. Stanisław wzbogacił myśl Jonasa klasyczną myślą etyczną i teologiczno-moralną. Miał odwagę wyraźnego zdystansowania się od teorii H. Jonasa, gdy stwierdził, że jego teoria nie jest mimo wszystko wystarczającą podstawą do budowania bioetyki. Ksiądz Stanisław wykazał, że Jonasowa etyka odpowiedzialności za życie „nie ma na celu osiągnięcie najwyższego dobra, lecz unikanie największego zła, nie zdobywanie sprawności moralnej, lecz wzbudzenie strachu przed katastrofą” (Marcol, *Ocena*, s. 12)³.

Całość pracy ujął w dwie części podzielone na pięć rozdziałów. W pierwszych trzech rozdziałach stanowiących pierwszą część przedstawił główne przesłanki ideowe kształtujące postawy nihilizmu, który towarzyszy współczesnemu kryzysowi w etyce życia. Wyszedł od pokazania, jak – według Hansa Jonasa – kształtuje się napięcie nasilające się w ciągu wieków między naturą a techniką, które osiągnęło pewne apogeum w nihilistycznym obrazie techniki Martina Heideggera. Heideggerowska ontologizacja techniki miała kształtować nihilistyczny charakter techniki i negatywnie obciążać stosunek techniki do przyrody. Następnie ukazał wpływ takiej mentalności na kształt etyki współczesnej i na jej niezdolność do stawiania czoła wyzwaniom postępu technologicznego. I znów nie zadowolili się Jonasowym opisem stanu, ale w drugiej części pracy (w IV i V rozdziale) przedstawił własne propozycje zaradzenia nihilistycznej sytuacji we współczesnej myśli i etyce. Wydobył w filozofii Jonasa te elementy, które istotnie składają się na uzasadnienie ontologicznej i metafizycznej odpowiedzialności za życie, poddając je krytycznej ocenie i wskazując możliwe sposoby jej uzupełnienia. Analogicznie postąpił w odniesieniu do proponowanej przez Jonasa teorii etycznej.

Wykazał jej ograniczenia, ale też i pozytywne strony (Kowalski, *Ocena*, s. 10)⁴. Uważał, że myśl Jonasa nie jest wystarczającą podstawą do budowania bioetyki, gdyż brakuje w niej jasnego sformułowania prawa naturalnego i personalistycznych źródeł teorii etycznej. Krytyka Jonasa pozwoliła mu przedstawić własne propozycje etyki życia, oparte na zasadach personalistycznych. Przez swą rozprawę starał się włączyć w nurt poszukiwań „nowej” etyki życia na gruncie teologii i filozofii. Ideę życia połączył z zasadą odpowiedzialności przed Bogiem, rozumiejąc ją jako źródło i cel etyki, a nie tylko odpowiedzialności jako lęku przed zniszczeniem życia na ziemi (heurystyka lęku).

Jak podkreśla ks. prof. Ireneusz Mroczkowski (*Recenzja wydawnicza*, s. 1), ks. Stanisław wykorzystał etykę odpowiedzialności Jonasa do budowy zrębów chrześcijańskiej etyki. Nie tylko zaprezentował poglądy Jonasa, ale przeprowadził z nim owocny dialog. Wprowadził w krwiobieg polskiej teologii filozofa, który przez swój realizm, wierność analizie egzystencjalnej i konsekwentną obronę odpowiedzialności ma wiele do powiedzenia w czasie postmodernistycznego kultu nieokreśloności moralnej. Zaś ks. Stanisław nie zamknął się w tradycyjnej szkole myślenia, lecz poszedł drogami analizy egzystencjalno-personalistycznej, wskazał na ontologiczne i metafizyczne podstawy bioetyki chrześcijańskiej.

Profesura

W rozprawie profesorskiej pt. *Etyka odpowiedzialności za życie* (Warzeszak, 2008a), podjął jeszcze raz problem zasady odpowiedzialności, postulowanej przez Jonasa, ale uczynił to z perspektywy jej przełożenia na konkretne kwestie bioetyczne. W części I, zatytułowanej *Bioetyka fundamentalna*, autor omówił za Jonaszem różne rodzaje dualizmu (antropologicznego, kosmologicznego i moralnego), ukazując konieczność przezwyciężenia dualizmu podmiotu działania. Przeprowadził krytykę wielorakich postaci antropologiczno-etycznego redukcjonizmu, nihilistycznego ukierunkowania wielu trendów w zakresie bioetyki. Na tym tle ks. Stanisław ukazał wartość teorii Jonasa oraz jej niedostatki, a ponadto wykazał swe personalistyczne ukierunkowanie myślenia, którego hermeneutyczną zasadę stanowi osoba ludzka w swej ontologicznej i egzystencjalnej złożoności. Takie postrzeganie człowieka pozwala ujmować poszczególne wymiary jego bytu i egzystencjalne podstawy w kategoriach jedności osobowej oraz w relacjach wspólnotowych z innymi ludźmi oraz z Bogiem (Zabielski, *Recenzja wydawnicza*, s. 1). A zatem autor stara się określić podmiotowy status osoby odpowiedzialnej, rozpatrując szeroko problem jakości i jedności psycho-

⁴ Recenzja została opublikowana w WST 16/2004, 299–302.

fizycznej od strony podmiotu aktu ludzkiego, by następnie ukazać ten problem od strony przedmiotu działań i jego osobowej godności i by wreszcie ukazać człowieka jako podmiot i przedmiot odpowiedzialności moralnej. W tej części książki stara się zidentyfikować jej obiektywną normę, która zakorzeniona jest w godności osoby. To pozwoliło autorowi w części II rozprawy wykorzystać kategorię odpowiedzialności H. Jonasa w wybranych działach etyki: etyce lekarskiej, prokreacyjnej i tanatologii i przeprowadzić szczegółową jej ocenę (Mroczkowski, *Recenzja książki*, s. 1)⁵.

W I rozdziale tej drugiej części zatytułowanym *Odpowiedzialność w etyce lekarskiej* autor omówił problemy biomedyczne oraz sytuację, jaka powstała w wyniku rozwoju techno-nauki i praktyki zawodu lekarskiego. W kolejnym rozdziale, zatytułowanym *Odpowiedzialność w etyce prokreacyjnej*, skupił się na zagadnieniach biomedycznych, związanych z początkiem ludzkiego życia, a więc na analizie zagadnień sztucznej prokreacji, klonowania i inżynierii genetycznej. Wreszcie ostatni rozdział, noszący tytuł *Odpowiedzialność w etyce umierania*, omawia zagadnienia związane z końcem ludzkiego życia, a więc problemy etyczne związane z umieraniem, eutanazją, definicją śmierci, pobierania organów, a także życia i śmiertelności człowieka. Podsumowanie rezultatów swych badań autor przedstawił w zakończeniu. Badając adekwatność zasady odpowiedzialności Jonasa w zastosowaniu jej w wyżej wymienionych przypadkach, ks. Stanisław dał dowód, że nie zamykał się w tradycyjnych szkołach myślenia, lecz podążając drogami analizy egzystencjalno-personalistycznej, wskazał ontologiczne i metafizyczne podstawy bioetyki chrześcijańskiej.

Jako własny pomysł zaproponował w swej rozprawie profesorskiej, by Jonasową zasadę odpowiedzialności *in dubio pro responsabilitate*, formułować także w kategoriach personalistycznych: *in dubio pro dignitate personae*. Wartość personalistyczną zasady odpowiedzialności potraktował w kategoriach zasady koniecznej w każdej teorii etycznej, w tym zwłaszcza bioetycznej. W myśl tego zaproponował definicję bioetyki jako „rozumowej refleksji nad możliwością odpowiedzialnego zastosowania postępu bio-techno-medycznego w obszarze ludzkiego życia”. Taka definicja pozostaje – jego zdaniem – otwarta na nowe osiągnięcia naukowe i ich zastosowanie, a jednocześnie nakazuje szczególną ostrożność w działaniu i absolutny obowiązek poszanowania ludzkiej godności.

Książk prof. Jan Orzeszyna przyznaje, że książka ks. Stanisława *Odpowiedzialność za życie* jest dziełem o dużej wartości naukowej i bez wątpienia

5 Recenzja ukazała się drukiem w *SThV* 47(2009) nr 2, 252–255.

nowatorskim. Świadczy to o woli rozwiązywania problemów bioetycznych, jak i o wielkiej erudycji oraz kompetencji w omawianej dziedzinie.

Recenzenci podkreślają, że język publikacji jest komunikatywny, mimo że autor posługuje się hermetyczną terminologią naukową. Przeprowadzone analizy odznaczają się niezwykłą precyzją i konsekwencją badacza. Widać, że autor nie tylko przedstawiał poglądy H. Jonasa, lecz także potrafił poszerzyć spojrzenie na poszczególne zagadnienie i dokonać szerszej, wielostronnej oceny analizowanych problemów oraz sposobu argumentacji.

Do tak wysokich kompetencji naukowych dochodzi się w wyniku wiele lat trwającej wytężonej, rzetelnej metodologicznie i odpowiedzialnej merytorycznie pracy badawczej. Każde zagadnienie zostaje osadzone w dobrze określonych źródłach, a przyjęta metoda i doskonały język są świadectwem kompetentnego opanowania warsztatu badawczego. Publikacja ta ujawnia także obserwacyjną i teologiczną wnikliwość. Stąd trafność wniosków, opinii i propozycji rozwiązań. Lektura tej książki ukazuje personalistyczne ukierunkowanie myślenia jej autora, którego hermeneutyczną zasadę stanowi osoba ludzka w swej ontologicznej i egzystencjalnej złożoności. Takie postrzeganie człowieka umożliwia ujmowanie poszczególnych wymiarów jego bytu i egzystencjalnych postaw w kategoriach jedności osobowej oraz w relacjach wspólnotowych z innymi ludźmi i z Bogiem. Ta perspektywa badawcza pozwoliła nie tylko poprawnie ukazać analizowaną myśl filozofa H. Jonasa, ale też odpowiedzialnie ustosunkować się do koncepcji myślenia innych autorów. Walory te w pełni uzasadniają przekonanie, że książka ks. S. Warzeszaka stanowi bardzo interesującą i wartościową pozycję wydawniczą, niezwykle aktualną i godną polecenia szerokiemu gronu czytelników. Należy stwierdzić, że jej autor nie tylko podjął teoretyczny problem odpowiedzialności za życie, ale go w sposób niezwykle odpowiedzialny potraktował i ukazał (Orzeszyna, *Ocena*, s. 5).

BIOETYKA FUNDAMENTALNA

Jak pisze sam ks. Stanisław, dominującym kierunkiem jego badań w ostatnim okresie była bioetyka fundamentalna. Poszukiwał w niej uzasadnienia etyki odpowiedzialności za życie w zakresie ontologii bytu organicznego oraz ontologii natury ludzkiej. Temu celowi miało służyć sięganie do H. Jonasa, który wypracował tzw. biologię filozoficzną, ukazując jej przesłanki ontologiczne, które pozwoliły budować metafizyczny obraz rzeczywistości. Opierając się na tej podstawie,

sformułował zasadę odpowiedzialności za życie, którą Jonas rozumiał jako odpowiedzialność prospektywną. Jednak badania myśli Jonasa doprowadziły go do przekonania, że nie jest ona wystarczającą podstawą do budowania bioetyki. Brakuje jej bowiem jasnego sformułowania prawa naturalnego i personalistycznych źródeł teorii etycznej. Dlatego powstała rozprawa profesorska, w której badał, jak funkcjonuje zasada odpowiedzialności za życie przy rozwiązywaniu konkretnych kwestii bioetycznych. Toteż starał się uzupełnić zasadę odpowiedzialności zasadą personalistyczną. Dla zagadnień bioetyki fundamentalnej szukał podstaw filozoficznych i naukowych, antropologicznych i teologicznych.

Ksiądz Stanisław zajmował się także poszukiwaniem metodologii bioetyki. W tym celu sięgał do postulatów jej założycieli, do których należą Van Rensselaer Potter i Hans Jonas. Poddawał krytycznej ocenie formułowane przez nich cele oraz metodologiczne jej założenia. Wskazywał na brak w nich właściwej teorii etycznej i zasad personalizmu etycznego, który pozwoliłby w odpowiednich proporcjach ustawiać relację do życia ludzkiego i życia organicznego w świecie. Wyznał, że jego naczelnym postulatem bioetycznym była osobowa odpowiedzialność za życie w świecie organicznym. Jednocześnie nawiązywał do teologii stworzenia, dając przesłankom biblijnym fundament racjonalności ludzkiej, która odkrywa dla siebie sens ustanowiony przez Boga w akcie stworzenia.

Szczególne znaczenie metodologiczne przypisywał kwestii współczesnej interpretacji prawa naturalnego. Proponował sięgać do uzasadnień ontologicznych, które uwzględniają sposób bycia (*modus essendi*) rzeczywistości, zwłaszcza zaś ludzkiej natury oraz cielesno-duchowej jedności bytu osobowego. Argumentację ontologiczną traktował jako uogólnioną interpretację danego bytu, w jego organicznej i duchowej całości. Jednocześnie dostrzegał w niej możliwość otwarcia na ostateczne uzasadnienia, jakich dostarcza metafizyka bytu. Dzięki temu idea prawa naturalnego ma szansę łączyć w sobie porządek świata organicznego, jego racjonalność, z porządkiem, który wynika z celowości natury i stwórczego zamysłu Boga.

Jednak badania w zakresie bioetyki fundamentalnej nie wyczerpują się w pracy profesorskiej. Tej problematyce poświęcił kilka artykułów. Niektóre z wcześniejszych publikacji zamieścił w książkach *Przyjąć życie* i *Darować życie*. Prezentował w nich kierunki badań, refleksji i historyczno-ideowe tło współczesnych ujęć problematyki bioetycznej.

BIOETYKA SZCZEGÓŁOWA

Oprócz etycznych problemów inżynierii genetycznej podejmowanych w pracach doktorskich, oprócz zagadnień bioetyki szczegółowej podejmowanych

w rozprawie profesorskiej, prowadził nadal badania nad bioetyką szczegółową, czego owocem są książki. Różnorodne zagadnienia z zakresu bioetyki szczegółowej podejmował także w artykułach naukowych, popularno-naukowych, wywiadach, jak też w konferencjach wygłaszanych na sympozjach. Zabierał głos, gdyż stanowiły one obszar palących zagadnień społecznych, dyskutowanych w środowiskach masowego przekazu. Włączał się więc w toczącą się dyskusję nad takimi problemami jak: AIDS, środki antykoncepcji, problem aborcji, zapłodnienie *in vitro*, klonowanie, prokreacja, problemy umierania, definicja śmierci, eutanazja, opieka paliatywna, prawo w medycynie. Udzielał wywiadów na różne szczegółowe tematy dla prasy, radia i telewizji. Wyjaśniał w nich stanowisko Magisterium Kościoła i uzasadniał je, opierając się na przesłankach teologicznych i personalistycznych. Taka aktywność – jak podkreśla ks. prof. J. Orzeszyna – sprawia, że jego refleksja teologiczna i bioetyczna została silnie naznaczona perspektywą praktyczną, co oczywiście nie odejmuje jej niczego z teoretycznych wartości.

Ważną pozycją w tym zakresie jest książka pt. *Darować życie* (Warzeszak, 2008b). Wpisuje się ona w szeroką dyskusję dotyczącą godności i wartości ludzkiego życia w sytuacji coraz to nowych możliwości współczesnej medycyny, biologii i nauk pokrewnych, które często stanowią duże zagrożenie do ludzkiego życia. Książka jest podzielona na dwie części: eseje i wywiady, które uzupełniają się i dają odpowiedź na wiele współczesnych pytań z zakresu bioetyki. W esejach autor zaprezentował merytoryczną analizę najbardziej aktualnych problemów ludzkiego życia i jego zagrożeń i udzielił miarodajnych odpowiedzi na rodzące się pytania i wątpliwości bioetyczne. Natomiast wywiady zamieszczone w drugiej części mają charakter uzupełniający podjętych wcześniej zagadnień i przedstawienia ich w sposób bardziej praktyczny. Ważne jest, że treść tych rozważań zgodna jest z nauczaniem Kościoła katolickiego i stanowi kompletne wyjaśnienie kościelnej nauki w zakresie bioetyki. Pisał w przystępnym języku, podawał w komunikatywnej formie, co sprawia, że może służyć pomocą teoretyczną i praktyczną w rozumieniu problematyki bioetycznej.

Niezwykle ważną publikacją jest inna książka, pt. *Przyjąć życie* (Warzeszak, 2008c). Także ta książka dobrze wpisuje się w aktualną debatę publiczną nad sensem postępu w dziedzinie nauk przyrodniczych, biotechnologii i biomedycyny – ocenia ks. prof. J. Orzeszyna (*Ocena*, s. 6). Podjął problem zarówno bioetyki ogólnej jak i szczegółowej. W części I autor przedstawił różne nurty myśli współczesnej, które pozytywnie bądź negatywnie wpłynęły na sposób interpretacji postępu naukowego i technologicznego. Dokonał krytycznej oceny takich nurtów ideologicznych, jak redukcjonizm naukowy, utopia i nihilizm, a następnie ukazał pozytywne elementy postępu w zakresie biotechnologii i biomedycyny.

W dalszej części pracy podjął na nowo problemy związane z inżynierią genetyczną, opieką paliatywną i praktyką medyczną. Zajął się kluczowymi problemami moralnymi związanymi z opieką nad pacjentami dotkniętymi chorobą AIDS, znajdującymi się w terminalnym stanie choroby czy też pacjentami oczekującymi na trudne do przyjęcia informacje o stanie swego zdrowia. Wreszcie w wywiadach omówił niezwykle ważne problemy związane z cierpieniem, prokreacją i powołaniem lekarskim. W poruszanych zagadnieniach autor wykazał się dobrą ich znajomością, ujął je z punktu widzenia etyki chrześcijańskiej i w całkowitej zgodności z nauczaniem Kościoła katolickiego. Z tego względu książka winna być lekturą ludzi zainteresowanych obroną życia i aktualnymi wyzwaniami w dziedzinie medycyny i biotechnologii.

Także w artykułach naukowych dominującą treścią jest bioetyka fundamentalna, w której poszukiwał uzasadnienia etyki odpowiedzialności za życie ludzkie na poziomie ontologii bytu ludzkiego oraz ontologii natury ludzkiej (Warzeszak, 2004a, s. 267–286). W sposób wnikliwy naświetlał też zagadnienia ludzkiej prokreacji, osobowej odpowiedzialności człowieka przed Bogiem za własne i cudze życie. W etyce prokreacyjnej kładł nacisk na nierozzerwalny związek miłości małżeńskiej, aktu seksualnego i ludzkiej prokreacji (Warzeszak, 2007, s. 19–26). Należy zauważyć, że swe rozważania z bioetyki ogólnej i szczegółowej opierał na etyce filozoficznej, arystotelesowsko-tomistycznej jak i współczesnych myślicieli (P. Ricour, E. Lévinas, R. Spaeman, V. Possenti) (Warzeszak, 2004b, s. 3–6; 2005, s. 3–7). Zagadnienia dogłębnie przemyślane i opracowane w rozprawach ściśle naukowych omawiał także w artykułach popularno-naukowych. Wszystkie takie zagadnienia, jak problem aborcji, klonowania, zapłodnienia *in vitro*, eutanazji, opieki paliatywnej rozpatrywał ściśle z punktu widzenia personalizmu, gdyż uważał, że obiektywna ocena etyczna zakodowana jest w osobie. Cenne jest to, że potrafił przekazać treści bioetyczne w sposób popularny, a jednocześnie niespyłcony.

Ksiądz prof. M. Graczyk zwrócił uwagę na wysoką wartość naukową jego publicystyki popularno-naukowej. Jego wywiady, choć od strony formalnej nie zawierają przypisów, to jednak pod względem merytorycznym posiadają bardzo cenne uwagi teologiczne, filozoficzne i etyczne (Graczyk, *Ocena*, s. 8–9). Wspomniane publikacje zawierają wartościowe ujęcia koncepcyjne, jasne rozstrzygnięcia praktyczne i świadczą o rzetelnym podchodzeniu do naświetlanych problemów. Widać w tych publikacjach wyraźną przewagę myślenia filozoficznego nad teologicznym, ale jest to zgodne z koniecznością ścisłego splatania na gruncie etyki obydwu sposobów rozumowania.

Ksiądz prof. J. Orzeszyna podkreśla, że ks. Stanisław – badacz o bezspornie wysokich kwalifikacjach – w dziedzinie teologii moralnej i bioetyki wzbogacił

polską teologię o ważne badania i publikacje, zespalaając ją w dużej mierze z do-robkiem europejskiej myśli teologicznej i bioetycznej. Ksiądz Stanisław miał dobre wyczuwanie aktualnych potrzeb Kościoła i świata. Posiadał dobrą znajomość sytuacji społeczno-kulturowej i religijnej współczesnego człowieka, jego mentalności i sposobu patrzenia na rzeczywistość, jego pytań i wątpliwości. Osiągnięcia zachodnie umiejętnie przenosił do polskiej teologii, korygując je wielokrotnie za pomocą powszechnego nauczania Kościoła oraz współczesnej myśli filozoficzno-etycznej. Odznaczał się wysokim poziomem wiedzy bioetycznej, ale też nauk humanistycznych i medycznych. Budzi szacunek jego umiejętność posługiwania się „językiem” tych nauk, formułowaniem hipotez opisowych i alternatywnych, zdolności naukowej argumentacji, która sprzyja rozwojowi dialogu pomiędzy teologią moralną a dyscyplinami świeckimi. Choć posiadał stały przedmiot i zakres studiów, to jednak widoczne są również nowe, twórcze inspiracje, badawcze pomysły wyrażone w jego publikacjach – uważa ks. prof. J. Orzeszyna (*Ocena*, s. 11).

Wydaje się, że ks. Stanisław uprawiał bioetykę integralną. Otóż bioetyka jako dyscyplina młoda i dynamiczna oscyluje w stronę etyki medycznej, albo też etyki środowiskowej. Bioetyka integralna, lub jak ją określa ks. prof. P. Bortkiewicz autentyczna, łączy ocenę etyczną ingerencji biotechnologicznych i medycznych w życie ludzkie z refleksją nad problemami zakłócenia ładu środowiskowego. Ksiądz Stanisław wpisał się w poszukiwania modelu adekwatnej bioetyki, uwzględniającej zasadę odpowiedzialności oraz zasadę poszanowania prawa naturalnego i godności osoby ludzkiej (Bortkiewicz, *Recenzja*, s. 14) lub też bioetyki fundamentalnej i bioetyki szczegółowej, bioetyki filozoficznej i bioetyki teologicznej.

Rozprawy naukowe, jak i popularno-naukowe budzą u recenzentów

uznanie dla autora, dla jego pracy i wkładu do refleksji nad etycznym kształtem odniesień człowieka współczesnego do fenomenu życia organicznego. Sama problematyka, tak bardzo złożona merytorycznie, znalazła u ks. S. Warzeszaka wnikliwe i dojrzałe opracowanie. Wnikliwość przejawia się w rzetelnych analizach treści przedmiotu materialnego. Widoczna jest także dojrzałość naukowa autora w formułowanych wnioskach, dobrze umotywowanych logicznie i jednocześnie naznaczonych rysem praktycznym. [...] Całokształt jego pracy naukowej stanowi znaczny wkład w rozwój refleksji bioetycznej w Polsce. Zarówno jego życiorys naukowy jak i rezultaty rozpraw dowodzą, że należy on do grona moralistów, którzy wyróżniają się twórczą samodzielnością, pracowitością i dobrym

przygotowaniem metodologicznym. Jako teologa moralistę wyróżnia go zdobyta formacja filozoficzna, która w połączeniu z teologiczną (Graczyk, *Ocena*, s. 9, 14) pozwoliła mu dokonać dużych osiągnięć naukowych.

Ksiądz prof. Paweł Bortkiewicz w taki oto sposób ocenia postać jak i do-
robek ks. Stanisława:

Spoglądając w dane biografii naukowej ks. dr hab. Stanisława Warzeszaka, trudno oprzeć się kilku choćby uwagom i refleksjom. Wynikają one z faktu, iż biografia ta stanowi bardzo bogatą w treść rzeczywistość konstytuującą życie dojrzałego uczonego. Można zauważyć, że ks. Warzeszak otrzymał w swoim życiu wiele możliwości (w zdecydowanej większości zapracowanych własnym trudem), ale jednocześnie – że wykorzystał je i wykorzystuje w sposób znakomity. Szczególnie imponujące są jego doświadczenia zagraniczne, zarówno stypendialne, jak i konferencyjne czy sympozjalne. Świadczą one pośrednio o talencie filologicznym ks. Warzeszaka. Istotnie, jest on poliglotą, pisze i publikuje w różnych językach obcych, w tym zwłaszcza po francusku i po rosyjsku, posługuje się biegle literaturą obcojęzyczną w języku łacińskim, niemieckim, angielskim, francuskim, rosyjskim, hiszpańskim, portugalskim i włoskim. Z tego też wynika jego ogromna erudycja i znajomość aktualnej literatury przedmiotowej na rynku światowym (Bortkiewicz, *Recenzja*, s. 4).

Ksiądz prof. P. Bortkiewicz ubolewa, że „mając do czynienia z osobowością tak bardzo – nie waham się stwierdzić – światowego formatu” publikował głównie w warszawskich czasopismach naukowych, a nie wydawanych w innych ośrodkach teologicznych, wskutek czego pozostał w Polsce – zupełnie niesłusznie – niejako w cieniu, czego świadectwem jest brak jego nazwiska w *Encyklopedii Bioetyki*.

Bibliografia:

- Bortkiewicz, P. *Recenzja dorobku naukowego ks. dr. hab. Stanisława Warzeszaka w związku z wnioskiem o nadanie tytułu naukowego profesora nauk teologicznych* (mps).
- Graczyk, M. *Ocena dorobku naukowego ks. Stanisława Warzeszaka i jego rozprawy habilitacyjnej pt. Odpowiedzialność za życie. Próba zastosowania w etyce życia Hansa Jonasa zasady odpowiedzialności*. Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 2003, ss. 382 (msp).
- Kowalski, J. *Ocena dorobku i rozprawy habilitacyjnej ks. dra Stanisława Warzeszaka do uzyskania stopnia doktora habilitowanego* (mps).
- Marcol, A. *Ocena dorobku naukowego i rozprawy habilitacyjnej ks. dra Stanisława Warzeszaka, Odpowiedzialność za życie. Próba zastosowania w etyce życia Hansa Jonasa zasady odpowiedzialności*. Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 2003, ss. 382 (msp).
- Mroczkowski, I. *Recenzja wydawnicza książki S. Warzeszaka, pt. Etyka odpowiedzialności za życie. Studium analityczno-krytyczne koncepcji bioetyki Hansa Jonasa*. Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 2008, ss. 358 (msp).
- Mroczkowski, I. *Recenzja książki S. Warzeszaka, pt. Etyka odpowiedzialności za życie. Studium analityczno-krytyczne koncepcji bioetyki Hansa Jonasa*. Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 2008, ss. 358 (msp).
- Orzeszyna, J. *Ocena dorobku naukowego ks. dra hab. Stanisława Warzeszaka, prof. UKSW, w związku z postępowaniem o nadanie tytułu profesora* (msp).
- Sareło, Z. *Ocena dorobku naukowego ks. dra Stanisława Warzeszaka pt. Odpowiedzialność za życie. Próba zastosowania w etyce życia Hansa Jonasa zasady odpowiedzialności*. Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 2003, ss. 382 (msp).
- Warzeszak, S. *Autoprezentacja dorobku naukowego ks. Stanisława Warzeszaka do habilitacji* (mps).
- Warzeszak, S. *Autoreferat o działalności naukowej ks. Stanisława Warzeszaka, przedłożony do profesury* (mps).
- Warzeszak, S. (2001). *Les enjeux du génie génétique. Articulation philosophique et éthique des modifications génétiques de la nature*. Dissertations. Series Philosophica II. Romae: Apollinare Studi.
- Warzeszak, S. (2003) *Odpowiedzialność za życie. Próba zastosowania w etyce życia Hansa Jonasa zasady odpowiedzialności*. Warszawa: Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej.
- Warzeszak, S. (2004a). *Odpowiedzialność w bioetyce*. WST (17), 267-286.

- Warzeszak, S. (2004b). Filozoficzne tło rozwoju medycyny. *Naturalne Planowanie Rodziny*, 12 (1), 3–6.
- Warzeszak, S. (2005). Filozoficzne źródła współczesnej kultury śmierci. *Naturalne Planowanie Rodziny*, 13 (3–4), 3–7.
- Warzeszak, S. (2007). Życie i płodność w perspektywie chrześcijańskiej. *Życie i Płodność*, 1 (1), 19–26.
- Warzeszak, S. (2008a). *Etyka odpowiedzialności za życie. Studium analityczno-krytyczne bioetycznej myśli Hansa Jonasa*. Rozprawy Naukowe 5. Warszawa: Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej.
- Warzeszak, S. (2008b). *Darować życie. Bioetyka w debacie publicznej z Kościołem*. Niepokalanów.
- Warzeszak, S. (2008c). *Przyjąć życie. Bioetyka w obronie człowieka*. Niepokalanów.
- Zabielski, J. *Recenzja wydawnicza książki Stanisława Warzeszaka, pt. Etyka odpowiedzialności za życie. Studium analityczno-krytyczne koncepcji bioetyki Hansa Jonasa, Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 2008, ss. 358 (mps)*.

CONTRIBUTION OF FR. STANISŁAW WARZESZAK (1958-2017) TO THE DEVELOPMENT OF POLISH BIOETHICS

SUMMARY

Fr. Stanisław Warzeszak (1958-2017), a priest of the Archdiocese of Warsaw, professor of theological sciences and doctor of philosophy, lecturer at the Pontifical Faculty of Theology in Warsaw and Cardinal Stefan Wyszyński University, was a recognized Polish bioethicist. The article analyzes his scientific path, focusing on its particular stages and discussing the main issues that he dealt with in his publications and didactic work. In this way, the contribution of Father Stanisław Warzeszak to the development of Polish bioethics is shown.

Article submitted: 12.02.2019; accepted: 20.02.2019.